

כניי אדם לפעולה, למצוא מנוף כדי להפעים ולהניע את מאויניהם. אף יקרה ששקם של לוויה, שאורגן כדי לבכות קרבן של רצח מדוני, יורד למדרגת מהומת המון. החובעת לענוש את האשמים. ניתוח נאומי המהולל של אנטוניוס, במחזה "יוליוס קיסר" לשקספיר (מערכה ב, תמונה ב), מראה בכיורו עד כמה מלאכותית הבחנה זו בין הסוגים: כי הנואם שמבקש בנאום אפידיקטי, כגון הספר בשעת לוויה, ליצור שיחוף לבכות סביב ערכים מסויימים, יכול לנצל את האמוציה שנתעוררה כדי להסית לפעולה, וגם למרידה. בניי אדם שקורם נאומי חשכו אך ורק על שיחוף רגשותיהם סביב גופת האיש שהלך לעולמו.

הנאום האפידיקטי מקומו התקין בסוג המהנדן: כי יותר משנועד לעורר פעולה מיידית, חבליחו ליצור נטייה אל הפעולה, עד ברא הדגה המתאים. אין מכינים לא את מהותו ולא את תשיבותו, אם רואים כתכליתו את תהילת הנואם. אמנם יכולה ההילה להיות תוצאה נאום כזה; אבל אין לערוב את תוצאתו של נאום ואת תכליתו. אין לו תכלית אלא אחת: לחזק את שיחוף הלבבות סביב ערכים מסוימים, שאדם מבקש להגביר את השפעתם, על מנת שיכוונו את הפעולה לעתיד לבוא. הנה כי כן, הפילוסופיה המעשית כולה נמנית עם הסוג האפידיקטי.

פרק ג

הקדמותיה של העלאת הטיעונים

הנואם, המבקש לפעול פעולה יעילה על-ידי נאומי, חייב להסתגל אל קהל המאזינים שלו.

הסתגלות זו, שהיא דרישה טבעית של העלאת טיעונים, כל עיקרה מהו? ביסוד מהותה, הרי זו דרישה שנקודת-מוצא לשכילתו יהא הנואם בוחר אך ורק חיסות המוסכמות על כל אלה שהוא פונה אליהם.

אמנם כן, שלא כחכליתיה של ההוכחה, אין תכליתה של העלאת הטיעונים להוכיח את אמיתותה של המסקנה על יסוד אמיתותה של ההקדמות, אלא להעביר למסקנות את הסכמה הניתנת להקדמות. אם מבקש הנואם שלא להיכשל במשימתו, אין לו לפתוח אלא באותן הקדמות ששומעיו מסכימים להן הסכמה מספקת: אם אין ההסכמה מספקת, הרי המבקש לשדל את דעת הבריות חייב קודם כול להשתדל לתקנה. בבל האמצעים שברשותו. כי העברת ההסכמה לא ניתן לממש אלא על-ידי שמבוננים תואם גמור בין ההקדמות ובין החיסות שמשותלים להביא את הבריות להודות בהן. אבל אפשר שיקרה שמאחר שהמסקנה נוגדת יתר על המידה את הכרותיו הפנימיות של המאזין, מעדיף הלה לוותר על אחת מן ההקדמות, ושוא עמל הנואם. תוצאה זו אפשר למצוא בה צד דומה לשכליה הנעזרת בהכאה לידי בדיקה: שמתוך שהיא מוליכה אל מסקנה שקרית, הדיה מכריחה אותו לפסול לשקרית אחת מן ההקדמות. גם בהעלאת טיעונים עניין של פסילה הוא: אבל פוסלים אחת מן ההקדמות לא על שום שהמסקנה המוסקת ממנה שקרית היא, אלא על שום שאין המאזינים יכולים לקבלה.

מי שאינו מודא, בבואו להעלות את טיעוניו, את הסכמת קהל המאזינים להקדמות שבנאומי, נבשל כחומר במשנים: הנחת המסקנה את זו רואים כאורח מסורתי כשעוה לוגית; אבל אינה טענה שבהוכחה, כי דבר אין לה ולאמיתותם או לשקיותם של ההיגדים הבונים את השכליה. הקביעה "אם כן, אין P", האומרת שהיגד משתמע מכלל עצמו, לא רק אמיתית היא, אלא-חוזר-סוד לוגי: — והו עקרונן הנהוג. אבל משעה שעוברים אל נקודת-הראות הטיעונית, משתנה הכול: כי הכוונה היא להשיג, על-ידי שאדם מעלה את טיעוניו, את ההסכמה לחיסה P: — אם כן, אפשר להעלותה מבחילה כחיסה שכבר מקובלת היא על המאזינים.

כל בני קהל-המאוינים שלו. משום כך יתור ויבקש עובדות, אמיתות וערכים אוניברסליים, שבכל זאת אמורים הם — אף אם החיסות המשמשות לו סעד וסמך אינן עניין להסכמה מפורשת מצד כל בני קהל-המאוינים האוניברסלי (דבר שמן המנע להשיגו) — עובדות, אמיתות וערכים אוניברסליים. שבכל זאת אמורים הם להתקבל על דעתו של כל יצור כעל-שכל ונאור כל צורכו. הם הם שביחס אליהם יסתמך הפילוסוף על השכל הישר או על הסכרה המקובלת, על האינטואיציה או על מה שגלוי-מעצמו, בהניחו שכל איש ואיש מבני קהל-המאוינים האוניברסלי הוא חלק מאותו ציבור שהנואם מרמז אליו, ושהוא בעל אותן האינטואיציות עצמן, ואותם היכרים עצמם הם כשבילו בחוקת גלויים-מעצמם. כאן אין די שיחא אדם מביע את אי-הסכמתו על-ידי שסתם יכתיש את שישימע הפילוסוף באווונו; שכן, אם ייראה נאומו של הפילוסוף כמתקבל על הדעת ומשכנע את רוב הציבור ההוא, הרי הצומד בעקשנותו על התנגדותו הוא שיהיה חייב להוכיח שאין הוא "מטורף" הקורא חיגה על הסכרה המקובלת, אלא טעמים ונימוקים בעלי-משקל עמו לבסס את התנגדותו או למצער את פיקפוקיו. וכן, אף אם הפעם אין דברים אמורים בנואם מופנה אל יחיד או אל מתי מספר, אלא כפנייה אל השכל, בלומד אל קהל-המאוינים האוניברסלי. גם כאן מתגלה ההכרח למהלך דר-שיח, שיהא מוסב על כל הנקודות השנויות במחלוקת. משום כך הדיאלקטיקה, או הטכניקה של ויכוח, כה מרכזית היא בהעלאת-הטיעונים הפילוסופית, כמו שיעידו על כך השיחות הסוקרטיות. וכן שיחותיהם של הפילוסופים שינקו מזון את השראתם.

הבבנת-בין-הנואם והפוגים-אל-מקצת-בני-הנואם ובין-הנואם שהם בעלי-חוקך לגבי הכל, מאפשרת לנטון אור כהיר יותר על מהותו של הניגוד בין הנואם המשרל את הדעת ובין הנואם המחיימד לשכנע. במקום לגרום שידור-הדעת פונה אל הדימוין אל הרגש, ובקיצור — אל האבטומטון, בעוד שהנואם המשכנע פונה אל השכל. זו או במקום להציבם זה כנגד זה כמו הסוכיטיבי כנגד האוכיטיכטי. ונוכל לאפיין אותם באורח טכני יותר וגם כיתר דיוק, באומדנו שהנואם המופנה אל קהל-מאוינים, מיוחד נועד לשלל את הדעת, ואילו הנואם הפונה אל קהל-המאוינים האוניברסלי נועד לשכנע.

הואיל וההבחנה שנקבעה באורח זה אינה תלויה במספרם של המקשיבים לנואם, אלא בכוונותיו של זה (האם רצונו להשיג הסכמה של מקצת בני-אדם או של כל יצור בעל-שכל?). קיימת האפשרות שיהא הנואם רואה את האישים שהוא פונה אליהם — אף אם הדברים אמורים בשקלול-דוידיה בלבו של אדם פנימה — כהתגלמות של קהל-המאוינים האוניברסלי. זו נאום משכנע הוא נאום שהקדמוחיו וטיעונו עשויים ללוש אופי אוניברסלי, כלומר עשויים להיות מקובלים, מכחינה עקרונתית, על כל בני קהל-המאוינים האוניברסלי. מכאן אחר למד כיצד, באספקלריה זו, עצם מקדיחותה

- 15 עיין: פסקל, הגיגים, סעיף 252, עמ' 60 חרוגים העברי.
- 16 קאנט, כיקורת החכמה הטורורה.
- 17 עיין: מסכת הטיעון, סעיפים 6-9.

של הפילוסופיה, מקוריות שבאורח מסורתי קושרים אותה אל המושגים של אמת ושכל, חובן על הצד הטוב ביותר על-פי יחסיה אל קהל-המאוינים האוניברסלי, ועל-פי דרכו של הפילוסוף לצייד במחשבתו קהל-מאוינים זה.

אריסטו, אשר ה"טוריקה" שלו (אבל לא חיבורו "Topica") מתמקדת ברעיון של קהל-מאוינים — כי אופיו של קהל-המאוינים הוא שעל-פיו בוחן אריסטו את ההיעלרות ואת האמוציות, שאפשר לו לנואם לערוך בעזרת נאומו¹⁸ — הבחין שלושה סוגים של אמת הנואם, כפי התפקידים המוטלים על המאוינים בכל אחד מהם. סדרי החיים של אמתה עומדים לנגד עיניו, כשהוא מבחין את הסוגים הללו: "והנה, מן ההכרח שיהא המאויין או צופה או שופט, ושיחא השופט מחליט החלטות או על העבר או על העתיד. מי שמחליט החלטות על העבר, זהו השופט; מי שמחווה דעה על כישורו המועצה; מי שמחליט החלטות על העבר, זהו השופט; מי שמחווה דעה על כישורו של הנואם, זהו הצופה. מצויים אפוא בהכרח שלושה סוגים של נאום בטוריקה: השוקל-הטוריה, המשפטי והאפידיקטי.¹⁹

בסוג השוקל-הטוריה מבלג-הנואם על דרכי עשייה מסוימות או יועץ להימנע מהן. ונתונת-הצומ-הטוריה לציין את מה שגורא מעיל ביתה. בסוג המשפטי, הוא מלמד קטגוריה או סנוגוריה כדי להביא לכלל החלטה על הצורך במקרה הנדון. בסוג הצפטי-הטוריה משבם-הנואם או מנגה, ונאומו מוסב על היפה ועל המכוער.²⁰

וכדי לתאר את הסוג השוקל-הטוריה שיהא אריסטו לנגדו את המועצות המדיניות, הסוג האפידיקטי העלו על דעתו החחרויות באמתת הנואם, שהיו נערכות כשעת המשחקים האולימפיים. אמנם כן, כשעת משחקים כאלה נוהגים המאוינים מנגה צופים, ואם יש וישומה עליהם למלא איזה ייעור, הרי זה אך ורק לציין את המנצח, הוא האיש שנאומו ראוי לזכות בפרס. "דינם של הנואמים היה כדך הצגות של תיאטרין או התגששויות של אתלטים, שתכליתן היחה, כך דומה, הבלטת ערכם של המשתתפים בהן. אופיו המיוחד של הנואם גרם שהדוטרם הדומים, שהיו מאמנים את תלמידיהם כשאר שני הסוגים, המוחקים לבעלי חשיבות לגבי הדיבור הנמלך המעשי, הניחו את מחקך הנואם ביד המדקדקים. בעיני התיאורטיקנים נעשה הוא כעין צודה מנוגת של דיבור צח, שביקשה אך לשאת חן, להעלות בודרכי ייפוי וקישוט את חשיבותן של עובדות שהן ודאיות או, למצער, שאין תולק עליהן... בעטיה של גישה זו נראה היה הסוג האפידיקטי כשייך יותר לחחום הספרות מאשר לחחום העלאת הטיעונים."²¹

והנה, אליבא דרדי, הסוג האפידיקטי קנה בעל מעמד מרכזי. כי מתמקצנו להגביד את ההסכמה לערכים מסוימים, שבלעדיהם לא יוכלו הנואמים, המיעודים לעורר

- 18 טוריקה, ספר כ, 1389-1391
- 19 שם, ספר א, 1358b, 7-2
- 20 שם, 1358b, 28
- 21 מסכת הטיעון, עמ' 63-64.

וגליית לב, ששם אין אדם מכשך להסחיר שום דבר, לא להונות איש, אלא רק להתגבר על הספקות המקננים בלבו. למשל, כעניי פאסקאל: "ההודאה שאחה מודה כשלבך שלם עמו, וזקול התמידי של תבונתך שלך", הרי זו המעולה באכני-הבוחן של האמת. כיצא בו, דיקארט, בהקדמה לספר ה"הגיונות" אשר לו מודיע לקוראים: "אציע תחילה בהגיונות הללו את המחשבות שבעודתן הגעתי, כפי שגדמה לי, אל ידיעה ודאית ובהירה של האמת, כדי לראות אם על-ידי ראיות אלו עצמן שהביאוני לידע הכרה זו, אוכל לנטוע אותה גם בלכות אחרים".⁹ בעניי מתכרים מסויימים, כגון שופנהאואר וג'ון סטיוארט מיל, הדיאלקטיקה היא טכניקה של הוויכוח, והרשנבנה — טכניקה של הגאום ברבים, ואילו הלוגיקה, זוהי כיסודה לכללים שאדם נוהג על-פיהם כדי להרויך את מחשבתו שלו.¹⁰ כעניי שג'נה (Chaignet), בחיבורו "הרטרוריקה וחולדותיה", ההבחנה בין "לשרל את הדעה" וכין "לשכנע" כל עצמה וכל עיקרה בכך ששידול-הדעה הוא פעלו של הזולת, ואילו אדם משכנע בכל עת את עצמו בלבד.¹⁰

אבל כל זה היה קודם שחרמה הפסיכואנליזה את חרומה ושיכנעה אותנו שיכול אדם להונות את עצמו, ושהטעמים והנימוקים שאדם מעלה, אפשר שאינם אלא ראצינאליציות. נבטי העיון הזה כבר מצויים בכתבי שופנהאואר. אליבא דשופנהאואר, השכל ("האינטלקט") אינו אלא מסוה את המניעים האמיתיים של מעשינו, והללו כשל עצמם בלתי ראצינליים לחלוטין.¹¹ קהל-המאזינים המורכב מכך-השיח היחיד של הדרישה היה בעל יתרון שאין להכחישו, כך נדמה, לעומת קהל-המאזינים המורכב מהמון שנתקל בכיכר הציבורית, כי המושג, שהרוב היה יוצד לו עליו מבחינת הכרותו הפנימית ועמדותיו, ניתן היה לבדוק אותו בעזרת הטכניקה של שאלות ותשובות. במידה שהדרישה או הוויכוח מתנהל-החולך, הנואם מכיד יותר ויותר את כן-שיחו, כי הוא זכאי להניח שאין הלה מבקש להכניא לכלל טעות. מאחר שתכליתם של חילופי רעיונות — לאפשר למשתתפים בדיון להיטיב להכיר זה את זה, הרי ההסכמה ההדדית המתגלה בהודמנות זו משמשת ערובה למהלך הדווק יותר של העלאת הטענות; ומשום כך היה נגון משהו את הדיאלקטיקה, שהיא טכניקה של הדרישה לאגרוף קמחן, ואילו הרטרוריקה נראתה לו דומה ליד פחוחה.¹²

הבחנה זו, שאינה חסרה יסוד של ממש, קשורה בלי ספק בעובדה שכדו-שיח אדם מיטיב יותר להכיר את כן-שיחו, על כל פנים ביחס לנושא הדיון, כי יהא זה מגוחך אם

7. פסקל, הניגים, עמ' 260, עמ' 61 בתרגום העברי. כעניין זה ראה: מסכת הטענות, עמ' 9.
8. "השקלה-החסרה של האדם עם עצמו".
9. דיקארט, הגיונות על הפילוסופיה הראשונית, עמ' 18-19 בתרגום העברי (סידרת ספרי-מופת פילוסופים, כרך ז).
10. עמ' 53, מסכת הטענות, עמ' 93.
11. עמ' 55, מסכת הטענות, עמ' 93.
12. עמ' 119, קורסינל-אנטוס, *Institutio oratoria*, כרך א, ספר ב, פרק כ, עמ' 7, ועמ' 119, מסכת הטענות.

יגולל הנואם את שלשלת הטענות שלו בלי להת דעתו על תגובותיו של כן-שיחו היחיד, שבהכרח נדחף לעבור מן התפקיד של מאזין סביל אל השתתפות פעילה בדיון, מי שמתנבא בלי להת דעתו על תגובותיו של מי שמאזין לו, עד מהרה יחזק לבעל הזיוה, שרוחות רעות משולות בו, ולא לאדם נבון המכשך לשתף את הבריות בהכרות שהיא משוכנע בהן. אין זה אפוא בלי יסוד וטעם שבמקרה זה מזמנת את עצמה הטכניקה הסוקרטית של שאלות ותשובות כמותאמת להעלאת טענות לפני יחיד או לפני מתי מספר, בעוד שהטכניקה של נאומים ארוכים מתבקשת נוכח קהל רב של מאזינים. אולם אין להפוך להבדל מהותי את ההבדל בטכניקה טענותית, שמעיקרו נדרש על-ידי הטיבות, ושאינו עניינו אלא הסכמה, מוכסחת ומפורשת ברוב או במעט, לטיעונים המוצעים.

ועוד, כשדברים אמורים בנואם על נושא מקצועי, המופנה אל קהל-מאזינים של מומחים, כגון פיסיקאים, היסטוריונים או משפטים, הטכניקה של שאלות ותשובות לא יכרנה שם מקומה כל עיקר; כי בכל דיסקיפלינה מצוי מכלול של תיסות ושל מיתודות, שכל מומחה אמור להניחו, ושרק במקרים יצאים מן הכלל מקשים קושיות עליו. תיסות אלו ומיתודות אלו, לא יוכל אדם לחלוק עליהן בשירות-הדעת בלי להעיד בכך על חוסר-מסוכות, כי הדבר היה נוגד את יציבותן של אמנות-היסוד של המדע.¹³ ככל שהללו הן בעלות מעמד מרכזי יותר באידיסקיפלינה נתונה, כן תהא נתיחתן חמורה יותר ותביא ליד מהפכה מדעית.¹⁴ וכן יהיו חסיד הדיסקיפלינה עומדים ביהר עקשנות על דעתם, הללו לא ייכנעו לנימוקים שכפי ההוגה המהפכני אלא לאחר ויכוח ממושך, שלפעמים יארך כמי דור.

וכך אפוא, נוכח קהל-מאזינים שהתמחה באיזה מקצוע, תיסות מסויימות ומיתודות מסויימות אמורות להיות דבר שהכול מירים ומודים בו, עד שתיהפך הקערה על פיה; וטורת מיוחד הוא שיהא אדם מורא במפורש את הסכמת קהל-המאזינים, ולהפך, בהעדר מערכת אמיתית או תיסות שמכירים ומודים בהן, אפשר שיהא מעמדה של הדיאלקטיקה של שאלות ותשובות זוכה ליתר חיוק כדכך שאין לוותר עליו.

בעוד שהמומחה, הפונה אל חבר מלומדים והכומר, הורש דרשה כנסייתית, יודעים על אילו תיסות אפשר להם להשתות את הדצאת-הדברים שלהם, הנה נהוג הפילוסוף כמצב קשה לאין שיעור יותר, כי מאחר שמבחינה עקרונית פונה נאמו אל כל בניה-אדם, אל קהל-המאזינים האוניברסלי, המורכב מכל אלה שנוכחים להטות אחר לדבריו, ושככוחם לעקוב אחר שלשלת-הטענות שלו, הרי שלא דוגמת המלומד או הבומר, אין עומד לדרשו מכלול של תיסות פילוסופיות המקובלות על

8. עמ' 8, "העלאת טענות באחני מאזין יחיד".
13. עמ' 292, pp. 292, *M. Polanyi, Personal Knowledge*, London, Routledge and Kegan.
14. עמ' 294, *T.S. Kuhn, The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, 1962.

להודות באמיתותה של חיסה מסוימת, ופעמים -- להכיר ליד פועלה מיידית או אפשרית. מי שמעלה טיעונים אינו פונה אל מה שראוי כחכמה בכתובת הנפש. כגון השכל, האמוציות, הרצון. הנאם פונה אל האדם כחכמה אחת שלמה, אבל כפי צורך המקרה. שאיפת העלאת הטיעונים אל חוצאות שונות ומשתמשת כל פעם במתודות מתאימות. הן לנושא שהשיח מוסב עליו, הן לטיפוס של קהל-המאזינים שהנאם מבקש לפעול עליו. למשל, עורך-דין הטוען באיזה עניין מסחרי או פלילי או מדיני, באיזה עניין של המשפט המקובל, של המשפט הפרטי או של המשפט הפומבי הבין-לאומי, וכפי סוג בית-הדין שיש לשכנעו, לא יקוט לא אותו הטיעון עצמו ולא אותו הטיפוס עצמו של טיעונים. העצה היחידה, בעלת אופי כללי, שתוכל תורת העלאת הטיעונים לעזר במקרים אלו, היא דרישה שיהא הנאם מסוגל לקהל-המאזינים שלו.

קהל-המאזינים זה, שהעלאת הטיעונים מתמקדת סביבו, מהו? לפעמים החשובה מובנת מאליה. עורך-הדין הטוען לפני בית-משפט, שומע עליו לשכנע את השופטים היושבים בדיון. אבל מה דינו של מדינאי, הנשא נאום כבית-הנבחרים? כלום מודרכ קהל-המאזינים שלו מכל שומעיו, או אנמסר נאומי כרדיו? פלוני שאיזה עיתונאי מראיין אותו, כלום פונה הוא אל זה האיש, אל קוראי העיתון, אל דעת-הקהל הלאומית או הבין-לאומית, שאפשר שיוודעו לה הצהרתו? אנו רואים מיד, לא יעלה על הדעת לזהות את קהל-המאזינים של איזה נאום כל אלה. שהיכולת בידם לשמוע אותו בפועל ממש, ועל אחת כמה עסק כל אלה שתהא להם ביום מן הימים הזדמנות לקרוא אותו. מצד אחד, נקל להבין שהנאום מתוכנן לחלק מקהל-המאזינים שלו, בין שדברים אמורים בשוטף הנמצא אותה שעה באולם בית-המשפט, בין כחברים מסוימים של האופוזיציה, כשהנאום נאום מדיני, המבקש לגבש רוח פלמונית.

אין קהל-המאזינים מורכב בבכרת מאלה שהנאם פונה אליהם במפורש. בכית הנבחרים הכריזי אמור הנאם לפנות אל יושבי-ראש בית-הנבחרים, אבל למעשה אפשר שיהא נאומו פונה אל חברי מפלגתו, או אל דעת-הקהל הלאומית או הבין-לאומית. כחובת דאיתו בבית-קפה של העיר: "הביהב אמץ, אל חטפס על הספסל"; אבל אין פירושו של דבר שכל הכלבים שיוכנסו לבית-קפה זה יודעו קרוא וישמעו צרפתי. אם מבקשים להגדיר את קהל-המאזינים הגדולה שיהא בה מעיל לפיחות צורת העלאת הטיעונים, יש להבין בשם זה את כל לוחות של בני-אדם שנהגו אס מבקש להשיג על ידם על ידי העלאת הטיעונים.

ללוחות זה מהו? -- דכתחילופות היא, ואפשר שבקצה האחר שלה יהא הנאום עצמו, במקרה של שקל-הזדמנה כלבו של אדם פנימה, כשמדובר בקבלת החלטה כמצב-ענייני עדין, וכקצה השני -- האנשות כולה, ועל כל פנים אלה מכניה שהם ברייטך ונכונים, ושאי מציינ אותם כשם קהל-המאזינים אנטי-כרסלי; ובין שני הקצוות מצד ורכיז-חליפות אין שיעור של קהלי-מאזינים מיוחדים.

כעניי אישים מסוימים, שהם הקצונים כאינדיבידואלי-משם-נבא-עיצוליסטים כאחד, השקלה-והטריה של האדם עם עצמו נונת לנו את הדגם של שכליה כנה

שאלות מסוימות אין ראיות לדיון. שאלות אחרות אין לדון בהן, כי עצם העובדה שמטילים ספק בדבר היא חילול שם שמייס או שעוררית. למשל, באחונה קיים היה צו שאסר, בתאם משפט מוות, להגיש הצעת חוק בדבר שינוי בהקצבות מקרן-המילואים של העיר. פאסקאל, קודם שהוא מציע לפינוי את הטיעונים והנימוקים לאמונה במציאות האל ובהישארות הנפש, מגולל שלשלת רעיונות ארוכה כדי לשול את דעתו בדבר תשיבותה של הבעיה, שאך טירוף-דעת הוא לזלול בה.⁴

אעיר נא, אגב כך, שהעלאת טיעונים אין חליתיה היחידה הסכמה שלילית גרידה. לעתים קרובות מאוד נעדה היא לעזור בני-אדם לפעולה, או למצער ליצור בלבבות נטייה אל פעולה. העיקר הוא שהנטייה, הנוצרת בדרך זו, תהא חזקה כל צורפה כדי להתגבר על המכשולים העלולים להזדמן. את הדבר הזה מציינ אנגוסטינוס, ברוב דקת מחשבה, בפרק יג של הספר הרביעי של חיבורו "על המשנה הנוצרית":

"אם האמיתות, שבאים להודות אותן, הן ממין כזה שדי להאמין בהן או ללמוד לדעת אותן, הרי הודאה כהן אין משתמעת ממנה אלא הכרה באמיתותן. כדם, אם האמת, שמורים אותה, יש להשתמש בה הלכה למעשה, ואם מודים אותה מתוך כוונה לחיי מעשה, לא יועיל כלום אם תשודל דעתו של אדם באמיתותה של הנאום, לא יועיל כלום אם יינה אדם מדרך אמירתו, כל עוד אין לומדים אותה על מנת להשתמש בה הלכה למעשה. הכומר צח-הדיבור, כשהוא דורש דרשה על אמת מעשית, אין לו ללמד את עדת המאמינים אך ורק כדי להרביץ דעת, ואין לו לשאת חן באופן שיהיהו דבריו בלב השומעים, אלא חייב הוא גם לסחוף עמו את רוחו של אדם כדי לשעבר ללקחו את רצונם של השומעים."⁵

קהל-המאזינים לא תשודל דעתו באמת, אומד אנגוסטינוס, אלא אם כן יניחורו הבטחתיים ויכהלורו איזמינם, ואם יתה מעליו את אשר אחס מגנים, וידבק כמה שאתם משבחים; אם יקונן על מה שאתם מתארים כראוי לקניה, ויעלוו על מה שאתם מתארים כראוי לששון; אם ידחם על מי שאתם מתארים כראויים לחמנים, וירחק ממי כשפנה אנגוסטינוס אל בני עדת המאמינים וקרא להם לשים קץ למלחמות-אחים שלהם, לא תסחפך במתיאות-הכפיים שלהם: -- הוסיף ודיבר עד שהיו שופכים דמעות, המעירות שאכן נכונים הם לשנות את עמדתם.

אין אם נסחייג מן המונחים הנקטים כפי אנגוסטינוס, כשהוא מדבר על "אמיתות מעשיות", הנה מוכיחות דוגמות אלו: כשדברים אמורים בתוספת שמעלה שית טיעוני, פעמים נעדרו הן להשיג מצד קהלי-המאזינים תוצאה שלילית גרידה, נטייה

3 דמוסתנס, הנאום האולטימי הראשון, סעיף 19.
 4 ספקל הניגיס, סעיף 194, הירגם מצרפתי יוסף איר, הוצאת ספרס על ש"ל מאנגס, ירושלים, תשל"ז, עמ' 43-47.
 5 St. Augustin, *Parrologie latine* (Migne), t. XXXIV, Paris, 1887, שם, ספר ד, פרק יב.

בחקות המדינה. מחייב את הממשלה להתייצב, לא יאחר מתאריך מסויים, מול נבחר האומה; תקנות הממשש מכטיחות לפונה אל בית הדין את המהלך התקין של בירור התובענה, למרות התנגדותו העקשנית של הצד שכנגד.
 סדרי הפולחן, תוכניות הלימודים, מסורות בתי-הנבחרים וכלי הנהוג, קובעים קביעה דייקנית ברוב או במעט את העניינים שהשיח והשיג בין הביתות היא מוטב עליהם. כל סטייה מהם היא נחשבת למעשה בלתי-חוקית או בלתי-יאה, להתנהגות מחוצפת, לדבר מגוחך או לשעורוריה.

עודני נזכר, מקץ שלושים שנה ומעלה, ברושם הצורם שהשאר בלבבות נואם, אשר הוטל עליו לשאה לפני הקהל דברי הספר על ידי שהלך לעולמו, והנה ניצל האיש את נאומו כדי להקוף חלק מן הנאספים. בן יש שימוש לרעה כסמכותו של מורה, שנמסר בידו התפקיד לחנך את הילדים על-פי ערכי הקהילה, והוא מגצל זאת כדי להפיץ רעיונות וערכים המעוררים שעורוריה.

כינון יחסים דיפלומטיים או ניהוקם הוא בגדר צעד מוקדם, המורה על נכונות לריין עם הצד שכנגד או על אי-הסכמה לקבלו כבן-שית. עד שיהא כל צד נכון לשאול את עצמו מי צורך באיזו מחלוקת, חשוב לרעת אם מחכוניום ליישב את חילוקי-הדעות בדרך של משא-ומתן, כלומר בדרך של הסתייעות בהעלאת טיעונים, או בדרך של שימוש בכוח.

הואיל והעלאת טיעונים אומרת לפעול על קהל-מאזינים, להכניס תמורה בהכרתו הפנימית או בנטייתו, בעזרת שיח שמכוונים אליו ושנועד להביא לידו הסכמה מצד השומעים, במקום להביאם לעשות את רצוננו בדרכי-כפייה או חידול, הרי אין זו כשלעצמה מעלה קלה-עונך. להגות אישית שתולים איזה ערך בדתה, כירצא בו, יש חשיבות לכך שיהא אדם יכול לשאה את דברו בנסיבות מסוימות, להיות שופר לאיזו קבוצה, לאיזה מוסד, לאיזו מדינה, ולכות להקשבה לרבריו. ובכן דאינו: כל העלאת טיעונים מניחה בתנאי מוקדם מנהיג דוחני בין אישים, שהמסרות החברתים והמדיניים עשויים לעודדו או למוענו, די לזכור את המנופול של אמצעי השיח-והשיג בין הביתות, מנופול המאפיין את המדינות האבסולוטיסטיות, זאת כל האמצעים להבטיח או למנוע את המגע הרוחני בין הביתות. חופש הדיבור והעיתונות, הדי אלו כיבושים חשובים של הדמוקרטיה; אבל אפילו בהברה ליברלית, לא כל אחר ואחר יכול, בכל נסיכה מן הנסיכות, להשמיע את דברו ולגנום שאחרים יטו אוזן לו. אפילו חסידו הנלהב ביותר של דרישית לא יהא נכון לפתוח בדיון עם כל אדם על כל נושא.

כבר ציין זאת אריסטו: לא זו בלכך, כותב הוא, שאין לדיין עם כל אדם, אלא יש להימנע מדיון על שאלות מסוימות:
 "התורה ושואל שאלה, למשל, אם חייב אדם לכבד את האלים או לאו, או, אם חייב אדם לאהוב את הריו, די שספוג מלקוח; והשואל אם השלג לבן, אין לו אלא להביס ולראות."²

פרק ב

העלאת הטיעונים, הנואם וקהל-המאזינים שלו

מה מבדיל בין העלאת טיעונים ובין הוכחה נכונה מבחינה צורנית?

קודם כול, העובדה שבהוכחה אמורים הסימנים הנקוטים להיות משוללים כל דרימ-שמעות, בניגוד להעלאת הטיעונים, המתנסחת-והולכת כלשון טבעית, שאין דרימ-שמעותה מנועה מראש. שנית, העובדה שההוכחה הנכונה היא הוכחה תואמת כללים, שבשיטות המוצגות מפורשים הם כמלוא מצויים, אבל גם העובדה — והיא הנקודה שאני עומד להסעימה — שמעמך של האקסיומות, של העקרונים המשמשים נקורת-מונצא, שונה הוא בהוכחה ובהעלאת הטיעונים.

בהוכחה המחמטית, האקסיומות אינן לדיון; בין שחושבים אותן לגיויות-מעצמן, לאמיתיות, בין להיפוחיסות גרידא, אין אדם טורח כל עיקר לברר אם מקובלות הן על קהל-המאזינים אם לאו. אף גם זאת, מי שיהיה מבקש להצריך את כחירת האקסיומות, אנוס היה, כמו שכבר ציין אריסטו בחיבורו "Topica":
 להסתייע בהעלאת טיעונים.

הואיל ותכליתו של העלאת טיעונים אינה להסיק את המסקנות מהקדמות מסוימות, אלא לערר או להגביר את הסבב-תו של קהל-מאזינים לחסות שמגשיגם להודאתו, לעולם אינה מתנסחת-והולכת בתוך חלל ריק. אמנם כן, היא מליחה מראש מגע רוחני בין הנואם ובין קהל-המאזינים שלו: — מן הצורך שיהיו בריות מקשיבים לנאום, יהיו קוראים ספר, כי בלערי כך תהא פעולתן של החיטות המוצעות אפס וריק. אף כשרברים אמורים כשקלה-דטריה בלבו של אדם פנימה, מי שמציע את הטעמים והנימוקים ומי שהם מיועדים לו הם אותו האיש עצמו, יש צורך בהכתי במגע רוחני. מכאן עצות מסוימות, כגון "צריך יהא סופר: בלום הפה וגם משול כאחוני" [ספר "משלי ישראל"] או "אם פוגע בך מגול זה [=צער הרע], משכחו לביח-המדרש" [סוכה נב, ע"ב]; "אל היה מקשה על הרבר".

כל חברה, המכרת בחשיבותם של מגעים כאלה, מבקשת לארגן אותם, ואין אפשר שתהא הופכת אותם לחובה. התפילה בכנסייה של אחר כשבת מאפשרת את הפנישה השברעית של הכומר עם בני ערצו; לימוד של חובה מבטיח למורה את נוכחותם של החלמידים הנתונים להשפעתו; דימון ושיבות בית-הנבחרים מדי שנה בשנה, שנקבע

להשתנות מרגע לרגע ומיחיד ליחיד: — אמנם כן, מתפקידו לגשור גשר בין מה שנחפס כגלוי-מעצמו עלידי האיש המכיר ובין אמיחותו של ההינד הגלוי-מעצמו. שצריך לכפות את עצמו באוחו אופן עצמו על כל יצור כעל-שכל.¹⁴

העלאת טיעונים לעולם אין ככוחה להעניק את הסגולה של היות גלוי-מעצמו, ולא יעלה על הדעת לטעון טיעונים נגד מה שגלוי-מעצמו. מי שעומד על היות הדבר גלוי-מעצמו, בטוח שהוא יכפה את עצמו כגלוי-מעצמו באותה מידה עצמה על כל בני-ישיחו; לא תוכל העלאת הטיעונים להתערב אלא אם כן חולקים על היות הדבר גלוי-מעצמו. כבר ציין זאת אריסטו, שמכיר ומודה שאין מנוס מהסתחיע בשכילות דיאלקטית כל אמת שעקרוניו הראשונים של מדע מן המדעים, שכאורת תקין כופים את עצמם מכוח עצמם, הם שחולקים עליהם.¹⁵ הוא הדין כשמתווכחים על איון הגדרה.

כאורת תקין, ההסתכלות (האינטואיציה) היא שכוחה אדם משיג את המושגים הפשוטים והעקרונים הראשונים של מדע מן המדעים התאורטיים. אבל אריסטו מכיר ומודה שהריסקפלינות המעשיות, כגון תורת-המידות (האחיקה) ותורת-המדרינה (הפוליטיקה), ששם אין מנוס מן הבחירה ומן הוויכוחים, — הדיסקפלינות המעשיות הן שבחזומון ההסתייעות בהעלאת טיעונים, כופה את עצמה, בין שדברים אמורים בשקלה-וטרדיה בלב האדם פנימה בין בדין פומבי. משום כך, בעד ה"ניתוחים" ("Analytica"), העוסקים בשכילה צורנית, כולל ה"אורגאנון" של אריסטו את ה"Topica", הבוחנים את טיבן של השכילות הדיאלקטיות, המאפשרות להצדיק את הסברה המעולה, את הסברה הנכונה (εὐλογος).

לחפש בוד בלבד לרטוריקה, שהיא מוסבה על רעות או סברות: — ברוחק יוסכים שתוכל להועיל להפצתן של אותן אמיחות שההסתכלות (האינטואיציה) או עוברת היותן גלויות-מעצמן משמשות להן עזובה כשכיל הגואם, אבל לא לקביעתן. אולם אם אין מניחים שחיסות פילוסופיות אפשר-השתיתן על הסתכלויות גלויות-מעצמן. קם צורך בלתי-נמנע להסתייע כטכניקות של העלאת טיעונים כדי לחת להן מהלכים. מאותה שעה נעשית הרטוריקה החדשה מכשיר שלא תוכל הפילוסופיה לוותר עליו.¹⁶ כל המניח, רוגמה פול ריקן (Paul Ricoeur), בחתום הפילוסופיה אמיתות מיטפודיות, שאינן יכולות להתניימ שהן גלויות-מעצמן וממילא אילוציות, שכן אומרות הן לעצב את מבנה המפמשת עיצוב חדש, — כל המניח זאת, לא יוכל באודת

14 Ch. Perelman, *Justice et preuve* "Evidence et preuve" *Ch. de Bruxelles*, 1972, pp. 140-154, "De l'évidence en métaphysique".
 15 Ch. Perelman, *Le champ de l'argumentation*, Presses Universitaires de Bruxelles, 1970, pp. 235-248.
 16 Ch. Perelman *Philosophie, rhétorique, lieux communs*, Bulletin de l'Académie Royale de Belgique, 1972, pp. 144-156.

תקין לכפור בחשיבותן של טכניקות רטוריות שנועדו להעניק בכורה למיטפודה פלוגית על פני מיטפודה פלמונית.¹⁷ — לא יוכל הלה להתכבד לטכניקות אלו אלא אם כן ניח את קיומה של הסתכלות (אינטואיציה) שתכפה עלינו חזון אחד ויחיד של הממשות, ועלידי עצם עובדה זו תפסול את שאר כל החזונות.¹⁸

שקיעת הרטוריקה, למן סוף המאה השישע-שרה, נגזמה על-ידי עליית המחשבה הבורגנית, שהכלילה את תפקידו של הגלוי-מעצמו, היא זה הגלוי-מעצמו האיש של הפרוטסטאנטיות, הגלוי-מעצמו הראצינלי של הקארטיסטיאניות או הגלוי-מעצמו במחשבה של האמפיריזם.¹⁹

הכוז לרטוריקה, שכחת חורת העלאת הטיעונים, הביאו לידי שלילת השכל המעשי. עתים צומצמו בעיות המעשה לכדי בעיות ההכרה, כלומר בעיות האמת או ההסתברות, עתים הוחזקו לדבר שאינו כלל בסמכותו של השכל.

אבל כל המאמין בקיומה של בחירה נכונה, שקודמת לה שקלה-וטרדיה או קודמים לה דיונים, ששם מעומתים המתרונות השונים זה כנגד זה — כל המאמין בכך, לא יוכל — אם מבקש הוא לקנות לו מודעות כדורה בדבר המיתודות השכליות הנקוטות — לוותר על חורת העלאת הטיעונים, כפי שמצנח אותה לפניו הרטוריקה החדשה. מצד אחד, אין הרטוריקה החדשה אומרת להגביל את עצמה כדי החתום המעשה, אלא תהא שרירה בטבורן של הבעיות העיוניות כשכיל מי שירע ומכיר את התפקיד שממלאת בתיאורית שלנו בחינת ההגדרות, הדגמים והאנלוגיות, ובאודת כללי יותר — אח התפקיד שממלא יעבודה של לשון הולמת, שסוגלה אל שדה חקירוננו. כמוכן זה רווקא אפשר יהא לקשור את תפקידה של העלאת טיעונים כשכיל המעשי, תפקיד שיהא יסודי בכל אותם תחומים ששם רואים את השלאת המעשי כשהוא פועל את פעולתו, אף כשדברים אמורים כפחזונן של בעיות עיוניות, דאית צורך להטעים נקודה זו כדי למנוע כל אי-הבנה לגבי תחום תולתה של העלאת טיעונים, כפי שהוא מצטייר במחשבתו.²⁰

17 Ch. Perelman, *Analogie et métaphore en science, poésie et philosophie* (*Le champ de l'argumentation*, pp. 271-286).
 18 P. Ricoeur, *La métaphore vive*, pp. 310-321.
 19 Ch. Perelman, et L. Olbrechts-Tyteca, *Logique et rhétorique* (*Rhetorique et philosophie*), Presses Universitaires de France, 1952, p. 30.
 20 R. Barthes, *Communications*, 1970, p. 192.
 20 R. Blanché, *Le raisonnement*, Paris, P.U.F., 1973, pp. 230-231.
 M. Villey, *Nouvelle rhétorique et droit naturel*, "Logique et Analyse", No. 73, 1976, pp. 4-10.

המשתנים. כך אמנות ההכרה, כלומר הדיאלקטיקה או הלוגיקה, היא אותה השיטה עצמה לחפיסת כל הדברים...⁹

הכר הנדבך הניתן כאורח זה לדיאלקטיקה, שמקפת הן את חקר ההספק והתקפות הן את האמנות למצוא את הטענות ולחדרן משפט עליהם, נטול מן הרטוריקה של אריסטו את שני חלקיה העיקריים: ההמצאה והסדרה, ומותר לה את צורת הדבור בלבד, את חקר צורתיה של הלשון הנמצאת. ברוח זו, לאחר צימצום זה שהוצדק מבחינה פילוסופית, כא טאלון (Omer Talon), ירדו של פטרס ריטמי לבדי חקר בקולוני בשנת 1572, את הרטוריקה הראשונה שהוגבלה כאורח שיטתי לבדי חקר תמונות הדיבור. על-פי הגדרתו של טאלון, תמונת דיבור היא "כישוי שמכוונו נבדל מהלך השיח מן ההוגל הנוח והפשוט"¹⁰ כך נודתה אכן הפינה לרטוריקה הקלסית, אותה רטוריקה של תמונות, שהולכה בהדרגה מהתנוונתה של הרטוריקה אל מיתתה.

מן המפורסמות הוא שהלוגיקה החדשה, כפי שנתפתחה מאמצע המאה התשע-עשרה בהשפעת קאנט והלוגיקנים המתמטיים, זיהתה את הלוגיקה לא עם הדיאלקטיקה, אלא עם הלוגיקה הצורנית, כלומר עם השכלות האנליטיות בנוסח אריסטו, ונחה כליל את השכלות הדיאלקטיות, שהיוזקן לזוח ללוגיקה לי נדאה שבכך נכשלה בטעות. שמקבלה לטענתו של ראמוס, כי אי-על-פי שאין להכחיש שהלוגיקה הצורנית היא בגדר דיסקיפלינה נפרדת, שבחחומה ישושי מקום, כבתחום המתמטיקה, לפעולות היגיון ולחישוב, הנה באותה המידה אין להכחיש שאנו שוכלים, אף כשאין אנו מחשבים הישוב, בשעת שקלה-זיטרה בלבנו פנימה או בשעת ריון פומבי, על-ידי שאנו מנסחים טיעונים כעד תיסה מסיימת או נגדה, או מותחים ביקורת, או מפריכים ביקורת. בכל המקרים הללו אין אדם מוכיח, כבתחום המתמטיקה, אלא מעלה טיעונים. לפיכך, אם תופסים את הלוגיקה כחקר השכלה לכל צורתיה, יהא זה דבר כתקנו להשלים את תורת ההוכחה, שפותחה על-ידי הלוגיקה הצורנית, בחורה על העלאת טיעונים, על-ידי שנועמיק חקר בשכלות הדיאלקטיות בנוסח אריסטו.

שכלות אלו כל עיקרן — העלאות של טיעונים, שנועדו להביא לידי הסכמה לחיטה מסיימת שמתוככים עליה או לידי דחייתה. חקר דרכי העלאת טיעונים אלו, וכן חקר התנאים להעלאת הטענות, הוא הנושא של הרטוריקה החדשה, המשמש המשך לרטוריקה של אריסטו, עם שניא מרחיבה אותה.

אמנם בן, אריסטו הציב את הרטוריקה כנגד הדיאלקטיקה, כפי שבחן את טיבה של זו בחיבורו "Topica", עם שראה את הרטוריקה כתיקנת (ἀντιρροπος) של הדיאלקטיקה; — הדיאלקטיקה עניין לה בטענות הנקושים בפולמוס או בדיון עם כן-שיח אחר בלבד, ואילו הרטוריקה עוסקת בטכניקות של הנואם, הפונה אל המון

9. שם, עמ' 62 (Dialectique). פרא, א. עמ' 3-4.
 10. בעניין זה ראה מסכת הטעין, עמ' 227.
 11. אריסטו רטוריקה, 1354a.

שנתקבל בכיכר הציבורית, המון שהוא נטול כל דעת מקצועית ואינו מסוגל לעקוב אחר שכלה סבוכה כמידה כלשהי.¹²

אבל מחוץ ניגוד לרטוריקה העתיקה, עוסקת הרטוריקה החדשה בנואמים המופנים אל כל מין של קהל מאזינים. יהא זה המון שנתקהל בכיכר הציבורית או כינוס של מומחים, וכין שאדם פונה אל יחיד אחד בלבד בין אל האנושות כולה: היא תבחן את טיכם אפילו של הטענות שאדם מפנה אל עצמו כשעת שקלה-זיטרה. לכו פנימה, זכור תזכור: הנושא שלה הוא חקר השיח הבלתי-הוכחתי, ניתוח השכלות שאינן מצטמצמות כדי הסקות נכונות מבחינה צודנית, כדי חישובים ממונים ברוב או במעט; ומחוץ כך תהא תורת העלאת הטענות, הנחפסת כרטוריקה חדשה (או כדיאלקטיקה חדשה), מקפת את מלאו שרה השיח שנועד לשכנע או לשלל את הדעת, ואתה היא מה קהל המאזינים שהוא פונה אליו, ומה התוכן שהוא מוסכ עליו. אם יראה הדבר מועיל, אפשר יהא להשלים את החקר הכללי של העלאת הטענות במיתולוגיות ממוקצעות על-פי טיפוסים קהל המאזינים וסוגי הדיסקיפלינות. באורח זה אפשר יהא לעבד לוגיקה משפטית או לוגיקה פילוסופית, שלא יהיו אלא שימושים מיוחדים כרטוריקה החדשה לגבי החוק והמשפט החדשה, הייני נקט עמוד כבואי להכפיף את הלוגיקה הפילוסופית לרטוריקה החדשה, הייני נקט עמוד כפולמוס עתיק הימים שהציב את הפילוסופיה כנגד הרטוריקה, למן הפואמה הגדולה של פאדמוניס.

האיש פאדמוניס, והמסורת הגדולה של המיטפיסיקה המערבית, שפיאורה שמוותיהם של אפלטון, דיקארט וקאנט, הציבה כל הימים את חקר האמת, זה הנושא המוצהר של הפילוסופיה, כנגד הטכניקות של הרטורים והסופיסטים, המסתפקות בכך שהן מבאות לידי הודאה ברעות שהן גם שונות ומשונות גם מטעות ומליכות שולל, פאדמוניס מעידן את דרך האמת על דרך מראית-עין; אפלטון מצבי את הדעת כנגד הסברה המקובלת; דיקארט משתית את המדע על דברים גלויים מעצמם שאין לסחור אותם, כשהוא מחזיק במעט בחוקת שקף כל מה שאינו אלא סכדי; קאנט, לפסוף, אומר להרחיק את הסברות מן הפילוסופיה, כשהוא מעבד את המיטפיסיקה שלו, שביסודה ובעיקרה היא אפיסטמולוגית, מצאי של כל ההכרות ש"מאתר שהן בעלות יסוד א-פריורי, מן היין שיהיו מחוקות מראש להכרחיות בהחלט".

כדי להיות כטוח שהחיסות, שהפילוסופים מפלים אותן על נס, אינן בגדר סבוכות בלתי-רואיות ומתעות, אלא בגדר אמיתות שאינן לוודא אחריהן, מן הצורך היה שיהיו תיסות אלו בעלות יתרון-מעלה של כטיס מתקן ובלתי-ניתן לערעור, כטיס של הסתכלות (אינטואיציה) גלויה-מעצמה, המשמשת ערובה לאמיתותו של מה שנתפס כגלוי-מעצמו. באספקלוריה זו, היות-גלוי-מעצמו אין זה מצב סובייקטיבי, העלול

12. שם, 1357a, 1-3.
 13. ראה את חיכתי הלוגיקה המשפטית, פאריס, דאלוז, 1976.

במקרים מסויימים. מה שמקובל דרך כלל הוא סכרי, אולם אין לערוב סכירות זו והסתברות בת-מישוב. להפך, מובנה של המלה "εὐλογος", שמתרגמים כ"מקובל דרך כלל" או "מתקבל על הדעת". בעל חזות איכותית היא, דבר המקרב אותו יותר אל המונח "נכון" מאשר אל המונח "מסתבר". מצד אחד יש לציין שאין ההסתברות תלה אלא על עובדות או על מאורעות, בעבר או בעתיד, ואילו התיסות השנויות במחלוקת אפשר להן לחול על איזכים בלתי-זמניים, כגון "כלום העולם סופי הוא או אין-סופי?" "האם הרמוקורטיה היא המעולה בצורות הממשל או לא?"

אנו רואים מיד: השכלות הדיאלקטיות נקודת-מוצאן במה שמקובל הוא, הואיל ותכליתן להביא לירי הודאה בתיסות אחרות, שהן שנויות במחלוקת או אפשר להן להיות שנויות במחלוקת; כוונתן אפוא לשלל את הדעה או לשכנע. אין כל עיקרן הסקנת בעלות-חוקף ואילו-ציוח, אלא הן מגישות לפנינו ט' ע' ו' ג' ס' מוצקים כרוכ או כמעט, משכנעים ברוב אוב-בעט, ושלעולם אינם צורגים גרנד. מעת שיוחלי הוא טעון המשר, אח דעתו של מי שאליו הוא פונה, בניגוד לשכלה האנליטית, אין השכלה הדיאלקטית בלתי-אישיה, כי ערבה נאמד על-פי פולחה על רווח של אדם. מכאן אהא למד: יש להבחין בבירור בין השכלות האנליטיות ובין השכלות הדיאלקטיות, מאחר שהראשונות עניינן אמת והאחרונות עניינן צעה. הואיל וכל תחום מצריך טיפוס שונה של שיח, יתא זה מנותן מצידו של מתמטיקן להסתפק בתלאות טיעונים נבונות, כמו שמגוחך הוא לדרוש ראיות מוציות מן הגואס נאום; והנה, נקודה זו היא שנועז בה התייחד שחידש פטרס ראמוס, אלא שנועזה בה גם הטעות שטעה, טעות שעתידה יתה להנחית על הרטוריקה מהלמת מוח. כקודמת-מצא הוא בוחר לו את ה"dialectic", הלא הן אמניות השיח ("artes disserendi"), ואחר מגדיר את הדיקדוק כאמנות לדבר היטב, כלומר לדבר בצורה נכונה, את הדיאלקטיקה כאמנות לשפול כראוי, ואת הרטוריקה כאמנות להתכטא יפה, כלומר להשתמש בלשון שימוש רכי-הבעה ומטובל.⁶

את הדיאלקטיקה רואה הוא כ"אמנות כללית להמציא כל מיני דברים ולחורן משפט עליהם"; וטען ש"אין מיוחדה אלא אחת, היא המיוחדה של אפלטון ושל אריסטו... מיוחדה זו מצויה בוויגיליים ובקיטרו, בהומירו ובדמוסטנס, וחולשת על המתמטיקה, על הפילוסופיה, על המשפטים שחודצים בניהאדס ועל התנהגותם".⁸ הוא דחה נמרצות את ההכחנה האדיסוטלית בין משפטים אנליטיים ובין משפטים דיאלקטיים. בהצדיק את עמדתו בלהלן: "כי אי-על-פי שהדברים המוכרים, מהם הכרחיים ומדעיים ומהם מקריים ומניחים מקום לדעות שונות, אי-על-פי כן, כשם שחוש-הראות משותף לראיית כל הצבעים, גם המתמידים גם

4 אריסטו, רטוריקה, 1356, 288.
 5 אריסטו, אתיקה ליקומאנוס, 1094b, א, 28-25.
 6 עיי' M. Daaonville, édition critique de M. Daaonville, 1964, p. 61.
 7 שם, עמ' 50 (עמ' II של ההקדמה).
 8 שם, צמ' 25, מובאה מן ההקדמה של *Scholae in liberales artes*.

לוגיקה, דיאלקטיקה, פילוסופיה ורטוריקה

פ ר ק א

רולאן בארת (Roland Barthes), במאמרו המוקדש לרטוריקה העתיקה, מציין בצדק: "הרטוריקה לעולם יש לראותה חוץ זיקה למבנה החשיבה הכוללת את שנותיה (דיקדוק, לוגיקה, פואטיקה, פילוסופיה)".¹ מצידו הייתי מוסיף: כדי לקבוע כראוי את מקומה של הרטוריקה ולהיטיב להגדרה, מן הצורך גם לעמוד בדייק על היחסים שבינה ובין הדיאלקטיקה.

אריסטו, כ"אורגאנון" שלו, מבחין שני מיני שכליה: שכליות אנליטיות ושכליות דיאלקטיות. בוכות החקר שחקר את השכליות האנליטיות כחיברו "ניתוחים ראשונים" ו"ניתוחים אחרונים", הוחזק בתולדות הפילוסופיה לאבי הלוגיקה הצורנית. אבל הלוגיקנים החדישים, מתוך שלא עמדו על חשיבותו של החקר שחקר את השכליות הדיאלקטיות בחיברו "Topica", "רטוריקה", ו"מפרכות סופיסטיות", התעלמו מחקר זה, המזכה אותו גם בכינוי של אבי חורת העלאת הטיעונים.

ביניתוחים" אשר לו, חוקר אריסטו את צורתה של הסקת מסקנות בעלת חוקף. ובייחוד את הדיקט, צורות המאפשרות, משהונחו הנחות מסויימות, להסיק מהן באורח הכרחי מסקנה: אם כל האלפין הן בית, ואם כל הביתין הן גימל, מתחייב מכאן כברת שכל האלפין הן גימל. ההסקה בעלת חוקף היא, תהי אשר תהיה אמיתות או שקריות של ההקדמות; אבל המסקנה אינה אמיתית אלא אם כן ההקדמות אמיתות הן את ההסקה הזאת מאפיינת הן העובדה שהיא צורנית גרידא, לפי שהיא בעלת חוקף בלי שיש לב לחונם של האיברים א, ב ו'ג (ובלכר שנשניח שחא כל אות מחולפת באותו ערך עצמו כל אימת שתחיצכ לפנינו). הן העובדה שהיא קובצת יחס בין א מ' ח' ו' ח'ן של ההקדמות ובין אמיתותה של המסקנה. הואיל והאמיתות היא תכונה של ההיגדים, שהיא בלתי-לוחיה בסכרת בנייהאדס, השכליות האנליטיות הן שכליות הוכחתיות ובלתי-אישיות. מה שאין כן השכליות הדיאלקטיות. השכליה הדיאלקטית היא, אומה לנו אריסטו, אם הקדמותיה הן בגדר דעות מקובלות דרך כלל.² — כן מגדיר הוא את הרעות המקובלות על כל בנייהאדס, על רובם או על הפילוסופים כלומר על הכול, על רוב בנייהאדס, או על נשואיה-הפנים והדגולים שבהם.³

1 *Communications*, 16, 1970, p. 194
 2 אריסטו, *Topica*, 100a, 31-30
 3 שם, 100b, 24-20